

## Sociologie práva na Vysoké škole báňské – technické univerzitě v Ostravě

Pokusila jsem se o koncipování svého příspěvku z pozice tří obsahových dimenzí. Snažím se o skloubení informativního charakteru svého sdělení spolu s osobním přístupem k některým diskutovaným problémům sociologie práva.

A *Dimenze první*: Pozornost sociologii práva ze strany naší vysoké školy při naplňování výukového procesu

B *Dimenze druhá*: Účast studentů na výuce sociologie práva

C *Dimenze třetí*: Osobní přístup k sociologii práva – její význam pro společenskou praxi

ad A

Naše katedra společenských věd od svého vzniku v roce 1990 permanentně prohlubuje nabídku humanitních oborů v rámci modernizace výukového procesu na naší vysoké škole. Vycházíme z koncepce *n e z b y t n o s t i* vnitřního zaujetí pro skutečnou (nikoli jen proklamativní) humanizaci vzdělávání studentů orientovaných na technické obory. A to ve smyslu a s cílem – *technik – člověk, který je schopen funkční orientace ve společenském prostředí!*

*Domnívám se, že úroveň sociálních dovedností našich absolventů je rozhodující měrou ovlivněna právě společenskovědními obory, které ve své většině nepostrádají exaktní náboj a který je vlastně spojnicí s vědami přírodními a technickými. To platí bezesbýtku i pro sociologii práva.*

Vede mě to k závěru, že dnes již ani pro technické univerzity nemůže platit ona typická klasifikace výukových předmětů na tzv. profilující (významné či důležité) a ostatní (méně důležité či okrajové).

Moderní pojetí technického vzdělávání, které je rozhodně vlastní vedení naší vzdělávací instituce a dnes již i institucionálním strukturám jednotlivých fakult (t.j. celkem 7 fakult a naše katedra má celoškolskou působnost), vytváří pro naši katedru potřebný prostor, potřebné výchozí prostředí pro odbornou aktivitu při vědecké orientaci, jejíž úroveň je základem kvalitní výuky.

*Cesta je otevřena. Alespoň na naší vysoké škole tomu tak je!*

Právě v tomto okamžiku nastupuje individuální odpovědnost každého z nás – do jaké míry dokážeme tuto cestu smysluplně využít.

Moje osobní desetiletá zkušenost z výuky na této vysoké škole (a určitě nikoli jen moje) potvrzuje i narůstající zájem našich studentů o společenskovědní obory a to je v současném procesu zavádění strukturovaného studia na jednotlivých fakultách – bakalářské i magisterské studium (denní i kombinované) pozitivní. *I sociologie práva našla své místo.* Od školního roku 1997-1998 je zařazena v nabídce naší katedry a postupně se prosazuje v návaznosti na výuku *sociologie (obecné sociologické teorie)* a na výuku *teorie práva včetně řady nosných oborů práva*. (Např. občanské právo, obchodní, pracovní právo, právo sociálního zabezpečení, správní právo, pozemkové, trestní právo, právní aspekty jakosti, finanční právo.)

Jako základní orientační pomůcka pro studenty slouží autorská skripta *Sociologie práva*. (VŠB-TUO, 1997, Řeháková, V.) Druhé vydání je k dispozici od září tohoto roku.

Sociologie práva se vyučuje dokonce u oborového studia *komerční inženýrství na hornicko-geologické fakultě jako povinný předmět, ukončený zkouškou, v rozsahu 3+3 týdně*. V minulém školním roce byla sociologie práva zařazena do programu výuky kombinovaného studia (dříve dálkové) strojní fakulty. Zájem o výuku tohoto předmětu ze strany studentů i fakult roste. Úskalím pro budoucnost však zatím zůstává skutečnost, že výuka sociologie práva není zatím dostatečně garantována personálním vybavením katedry v porovnání s garancí výuky sociologie a práva. *T.j. těch oborů, které jsou východiskem pro interdisciplinární přístup k právu jako společenskému fenoménu.*

Sociologie práva se stala svěbytnou součástí nabídky řady dalších oborů sociologie (chcete-li speciálních sociologických disciplín), které jsou na naší vysoké škole přednášeny, t.j. sociologie managementu, sociologie demografie, sociologie urbanismu, marketingový výzkum, techniky sociologického výzkumu.

ad B

Zájem o studium sociologie práva ze strany našich studentů konkrétně dokumentuje i výběr témat tohoto oboru sociologie pro *diplomové práce*. Náročnost témat je umocněna realizací sociologických šetření, která slouží současně jako východisko pro zpracování tématu diplomové práce a ilustrace či empirické doložení racionální podstaty diplomové práce studenta a tím možnost praktického využití diplomové práce. Jako příklad uvádím některá ze zvolených témat: *Priorita práva jako sociálního fenoménu v právním státě, Organizace jako subjekt a objekt práva ve společenském prostředí, Fungování obecního úřadu v kontextu právních norem a odůvodněných potřeb občanů, Regulativní úloha práva při řešení sociálních konfliktů.*

Významným praktickým přínosem je i zájem studentů o realizaci *sociologického šetření* v terénu, které je cíleno v intencích sociologie práva a představuje praktickou část výuky. Aktivit v tomto směru ve výuce přibývá. *A to je (dle mého soudu) moc dobře!* Pro ilustraci uvádím realizaci sociologického šetření, které mělo charakter anketárního šetření a směřovalo k *poznání úrovně právního vědomí obyvatel ostravské lokality*. Studenti sociologie práva (2. roč.) byli metodicky vedeni k vlastní aktivní účasti na předmětné sondě a to od její přípravy (stanovení hypotéz, výběrového souboru, zvolení techniky), přes vlastní šetření v terénu až po vyhodnocení zjištěných dat a interpretaci. *Oslovili v ulicích Ostravy celkem 500 respondentů a vhodným osobním jednáním dosáhli téměř 100% návratnosti anketních listků.* V souboru respondentů byli zastoupeni muži i ženy, dále byly zastoupeny různé věkové kategorie a vzdělanostní skupiny. Zajímavou byla skutečnost, že v úrovni právního vědomí různých skupin souboru respondentů nebyly zjištěny výrazné (markantní) rozdíly.

Bylo vyplněno celkem 490 anketních listků. Tím byla posílena vypovídací hodnota sociologického šetření. I samotná analýza zjištěných dat a *grafické zpracování (podotýkám, že skutečně zdařilé)* bylo v režii studentů samotných. Bylo to první rozsáhlejší sociologické šetření v rámci výuky sociologie práva a já jsem mohla konstatovat, že *premiéra se vydařila,*

*studenti se snaží....* Pro úplnost uvádím, že vše bylo v plném rozsahu publikováno v celoškolském časopisu VŠB-TUO Informátor v roce 1998.

ad C

Podtrhuji, že tuto aktivitu studentů (jejich zkušenost) vnímám jako nedílnou součást *posilování povědomí o významu studia a rozvoje sociologie práva, zvláště u odborné veřejnosti – právníků, sociologů, ale i politiků, kteří jsou – odpovědní za správu věcí veřejných!* A právě pro politiky, kteří se podílejí na tvorbě právních norem, by měla být sociologie práva metodologickým nástrojem v legislativním procesu. To proto, aby právní normy odpovídaly společenské potřebě, aby měly fakticistní náboj, aby jejich účinnost v praktickém životě společnosti byla naplněna.

Potřeba diskutování řady problémů sociologie práva je evidentní. Současně jsem si vědoma toho, že se mi nemůže podařit (při omezeném rozsahu stránek) všechny nastínit spolu s vlastním postojem. Pokusím se alespoň akcentovat některé, byť výběr je obtížný.

Za rozhodující považuji otázku: *Jak přistupovat k sociologii práva?* Rozhodně z *pozice sociologie* a to prostřednictvím aplikace sociologické metody při zkoumání společenské praxe. Současně je třeba respektovat *kořeny teoretického náboje sociologie práva, které spočívají v samotné teorii práva a v obecné sociologické teorii*. Empirický náboj sociologie práva je vlastně výsledkem analytického přístupu ke zkoumání *kvality působení práva ve společnosti, v každodenním životě jednotlivců či skupin*.

*Sociologický přístup k právu* (t.j. nosný problém sociologie práva) napovídá zřetelně, že *sociologie práva* se musí zabývat *trvale působením práva ve společnosti*, t.j. v sociálním životě (Law in action) a tím, kromě jiného, iniciovat zkvalitňování legislativního procesu ve smyslu jeho *racionální* podoby, t.j. v souladu s výsledky analýzy potřeb společenské praxe. Z výše uvedeného odvozuji *tři závěry*:

- a) Sociologie práva vlastně řeší vztah mezi *LAW IN BOOKS* a *LAW IN ACTION* a měla by hledat účinné mechanismy pro *prohlubování harmonie* tohoto vztahu.
- b) Je třeba respektovat schéma procesu formování a prohlubování sociologie práva jako samostatného vědního oboru (speciální sociologické disciplíny), který aplikuje sociologickou metodu poznávání kvality sociálního jevu, kterým právo je (a věda je především metoda), přinejmenším takto:

*východisko filosofie, historie, právní věda, psychologie, reálný život nástroj s o c i o l o g i e (sociologický přístup k právu v reálném životě) produkt SOCIOLOGIE PRÁVA.*

- c) Empirické uchopení práva (z pozice sociologie) jako sociálního jevu v té které společnosti, v tom kterém časovém údobí konkrétně znamená *klasifikovat stav působení práva, analyzovat příčiny tohoto stavu, odvodit jeho možné důsledky pro společenskou praxi*.

*V těchto třech dimenzích spatřuji podstatu toho, čemu říkáme „sociologický přístup“ k sociálnímu jevu<sup>1</sup>.*

Domnívám se, že v *přístupu k sociologii práva dochází v současnosti ke kvalitativní změně*. Rozhodně výrazným signálem této skutečnosti je prosakování tohoto oboru do programu výuky na vysokých školách i právě probíhající odborný seminář. Složitost života soudobých společností přináší stále nové sociální jevy, novou kvalitu potřebného právního ošetření těchto jevů a jejich dopadů v sociálním prostředí. *Právě to je podhoubí pro rozvoj sociologie práva*. Tím je potvrzen význam tohoto oboru pro společenskou praxi. A věda by vždy měla společenskou praxi sloužit.

Za maximálně *a k t u á l n í* považuji empirické i teoretické uchopení (a jsem přesvědčena, že to neplatí jen pro naši Českou republiku) těchto problémů: *fakticita práva, moc a právo, byrokratizace právního systému, konflikt a právo, právo a organizace*.

Přirozeně, že to nejsou jen tyto.

Dovolím si ještě konstatovat, že *úroveň právního vědomí v té které společnosti je přímo závislá na praktických výsledcích rozvoje sociologie práva. Tento vědní obor se tak stává jedním z rozhodujících zdrojů právního vědomí*.

V závěru svého zamyšlení považuji v daných souvislostech za nezbytné zdůraznit ještě dva následující momenty.

1. *Metodologickým východiskem* pro další rozvoj sociologie práva je zásada formální logiky - *Argumenta ponderantur, non numerantur*.

Což znamená, že důvody fakticistní úlohy právních norem v sociálním životě, a to z hlediska společenské potřeby, se musejí vážit. Nezáleží na jejich počtu, ale na jejich závažnosti.

2. *Metodologickým nástrojem* rozvoje daného vědního oboru nechť je *nekarteziánská racionalita*, která představuje zasnoubení rozumu a citu při řešení konkrétních problémů působení práva ve společnosti i při formulování teoretických principů sociologie práva.

Věra Řeháková

<sup>1</sup> Inspiraci pro uvažování o sociologii práva je pro mne z historie jejího vývoje zvláště myšlení M. Webera. Vycházím i ze systémové teorie M. Luhmana.